

АРХЕОЛОГІЧНІ ДОСЛІДИ НА ТЕРИТОРІЇ ДНІПРЕЛЬ-СТАНУ.

Валерія Козловська.

Вже напочатку підготовчих робіт до будівництва Дніпрельстану відзначали і в пресі, і в науковій літературі значення Дніпровської електричної станції для дальшого розвитку індустріалізації, розвитку промисловости, змін у сільському господарстві тощо. Тоді ж такі наукові установи різних напрямків у плянах своїх дальших дослідів відзначили потребу приділити особливу увагу вивченню питань, зв'язаних з територією Дніпрельстану. А що за пляном будівництва через 5 років мають затопити велику територію на північ від Дніпровської електричної станції, то наукова робота дослідчих установ скерована на вивчення питань, що з тією територією зв'язані (напр., питання геологічні, антропологічні, вивчення природи, фавни, фльори, водяного господарства тощо). При Всеукраїнській Академії Наук у Києві організовано спеціальну комісію для наукового вивчення території Дніпрельстану; роботу також провадять у науково-дослідчих установах Харкова, Дніпропетровського тощо.

З-поміж різних проблем наукового вивчення території Дніпрельстану виникла проблема й археологічного вивчення цього району. Цю справу порушив Всеукраїнський Археологічний Комітет при ВУАН на засіданні президії Упрнауки в січні 1927 року. Тоді ж президія Упрнауки ухвалила в цій справі ряд постанов, серед них постанову організувати при ВУАН Дніпрельстанівську комісію; також ухвалено: «доручити УАК'ові (Українському Археологічному Комітетові) розроблення пляну дослідів у галузі археології та історії мистецтва й організацію їх навесні 1927 р.» (вит. із протоколу ч. 6 засід. в. президії Упрнауки з 31/І—27). Всеукраїнський Археологічний Комітет склав і подав до Упрнауки та до комісії Дніпрельстану плян і кошторис на дослідів з археології на терені Дніпрельстану—на р. 1927 у сумі 21.990 крб. 75 коп., а на дослідів з історії мистецтва—на 26.576 крб. На потребу досліджувати територію Дніпрельстану звернув увагу і Дніпропетровський Історично-Археологічний музей.

Згодом на голову науково-дослідчої експедиції Дніпрельстану Упрнаука призначила академіка Д. І. Яворницького, і під його керівництвом уже три роки провадиться археологічне вивчення цієї території. В складі цієї експедиції протягом цих трьох років працював старший та молодший кадр робітників—проф. О. С. Федоровський, С. С. Гамченко, М. Я. Рудинський, П. І. Смолічев, А. В. Добровольський, М. О. Міллер, П. А. Козар, В. А. Гринченко, Л. Є. Кістяківський та інші. Дехто з цих дослідників працювали протягом одного лише дослідного сезону, інші весь час. Експедиція своєю трирічною роботою виявила силу археологічних пам'яток. Акад. Яворницький на доповіді в комісії Дніпрельстану ВУАН наприкінці листопада 1929 р. зазначив, що число речей, здобутих за три роки дослідів, доходить 36.935 штук.

Покищо не можна ще підсумувати наслідки всіх тих дослідів, бо дослідження ще не закінчено, а наслідки того, що досі зроблено, опубліковано лише почасти. Отже через те я зможу спинитися на висвітленні лише того матеріялу, що тепер відомий тільки почасти, сподіваючись, що згодом члени експедиції поповнять моє повідомлення інформаціями, розвідками та спостереженнями над здобутим матеріялом з археологічної минувшини Дніпрельстанівської території. Наслідки археологічних дніпрельстанівських дослідів р. 1927 видано у збірнику Дніпропетровського Історико-Археологічного музею (т. I, редакція акад. Д. І. Яворницького, Дніпроп. 1929), що недавно вийшов із друку.

Тепер огляну археологічні пам'ятки Дніпрельстанівської території у хронологічному порядку, скільки дозволять це зробити відомі мені матеріяли. Найдавніші пам'ятки матеріяльної культури на терені Дніпрельстану, що вони тепер відомі, є неолітичні стації, що їх досліджувано протягом трьох дослідчих сезонів (1927—1929 р.р.) на скелях дніпрових островів. Тут треба підкреслити науковий метод дослідження цих пам'яток шляхом розкопів, що його застосували тут А. В. Добровольський (р. 1927) і П. І. Смолічев (р. 1928). Неолітичну стацію на скелі «Середній Стіг» біля правого дніпрового берега нижче с. Кічкаса розкопав А. В. Добровольський (див. Збірн. Дніпроп. Кр. Істор. Археол. музею, т. I, ст. А. Добровольського). Скеля ця має багато затишних місць, де можна добре заховатися підчас негоди. На одному такому місці виявлено дві культурні верстви, що їх залишили тут давні осельники скелі. Долишня культурна верства складалася з декількох куп—покидьків їжі, де серед попелястої землі знайдено черепашки *unio* та *paludina*, уламки тваринних кісток, кісток пташиних та риб'ячих, черепки з посуду, кістяне та кремінне знаряддя. Тут знайдено досить багато рині, що її могли вживати на те, щоби

розбивати кістки. Горішня культурна верства, що відкладалася пізніше зазначених куп, ькривала весь майданчик скелі рівною товщею і також належала до неолітичної доби. Склад цієї верстви був не скрізь однаковий. Напр. риб'ячі кістки траплялися рясніше в долішній частині її, ринь частіше зустрічали в середній, тваринні кістки скупчено на східньому схилі скелі, череп'я більше знайдено в північно-східній частині культурної верстви, черепашок зовсім не знайдено, а кремінці розкидано по всій верстві. На думку автора розкопів, гадаємо занадто категоричну, такий розподіл покидьків промовляє за різні обставини існування осельників—долішний шар свідчить про поширення рибальства, середній — про не абияке покращання умов життя, коли було багато звірів, горішній шар—про чимале погіршення цих обставин. Споміж знаряддя, здобутого з цієї культурної верстви треба відзначити—кремінне та кам'яне знаряддя (скребачки, ножі, вістря на стріли, кам'яна сокира, шліфувадло), кістяне знаряддя—шила, гачок на рибу. Черепки свідчать про те, що посуд виробляли грубий, здебільшого з домашньою товчених черепашок (знайдено upio з посіченим краєм, його вжито для оздоблення посуду). Ця культурна верства прорізана у трьох місцях пізнішими похоронами, а з південної сторони майданчика знайдено вогнище з черепками, що його А. В. Добровольський датує татарськими часами.

На острові Похилому (за 10 км. на північ від с. Кічкаса) П. І. Смолічев досліджував неолітичну стацію (звіт П. І. Смолічева, надісланий до ВУАК'у). Розкопано площу 908 кв. м. (уся площа стації мала розмір—1500 кв. м.). Культурна верства залягала на невеликому нашаруванні ґрунту на скелі і була прикрита пізнішими верствуваннями. Вона містила в собі—кремінні та кістяні вироби, череп'я з посуду і покидьки їжі у вигляді невеликих куп із черепашок upio, де знайдено також окремі кремінні знаряддя та черепки. На цій стації знайдено кремінне начиння (7 видів скребачок, пилки, свердла, вістря на стріли трьох видів, начиння неясного призначення), залишки виробництва (нуклеуси, скалки, відщипки тощо), трохи кам'яного знаряддя (прив'язний молот, клинувата сокирка, шліфовані сокирки, уламок просверделеного молота), рині. Кам'яних молотів, на думку керівника розкопів, небагато через те, що є чимало рині, вживаної замість молотів. Також знайдено інтересні лоякові вироби з жолобками. Щодо їхнього призначення, то на думку П. І. Смолічева, могли вживати деякі з них на шліфування кістяних виробів, інші на намащування ниток, а невеликі з дірочками як амулети. На думку автора розкопів кремінне начиння виготовлено на місці. Кремінь, за визначенням проф. Олексієва, був привезений, переважно з Донбасу. З кістяних виробів знайдено—шила і скребачка з

трубчастої тваринної кістки. Але найбільший відсоток знахідок припадає на фрагменти посуду. Посуд був грубого виробу, ліплений рукою, або направилах. До глини домішано товчених черепашок, або зернят кварцю. Оздоблено посуд переважно геометричним орнаментом, але був і неорнаментований посуд.

На одному рівні з культурною верствою зазначеної стації виявлено два поховання корчених кістяків з посудками. П. І. Смолічев вважає ці поховання за пізніші від стації.

Крім зазначених двох неолітичних стацій переведено розкопи неолітичних стацій на о-ві «Дурна скеля», на о-ві Шкварчевому, на о-ві Лантухівському (всі ці стації копав А. В. Добровольський). На о-ві Перуні розкопано інтересну стацію-майстерню з багатою кістяною індустрією (копали П. І. Смолічев, П. А. Козар, В. А. Грінченко). На островах Пороховому, Лоханському та в уроч. Стрільча Скеля М. Я. Рудинський оглянув неолітичні стації. Наслідки всіх цих дослідів мені не відомі. На Лоханському о-ві М. Я. Рудинський знайшов каміння із штучними заглибленнями, що на його думку, були за шліхувалла неолітичної доби (див. «Антропология, річник Кабінегу, К. 1928, вид. ВУАН, ст. М. Я. Рудинського).

Усі зазначені знахідки дають новий матеріял для глибшого вивчення неоліту на терені південної України. Студіювання цього матеріялу у зв'язку з матеріялами з неолітичних стацій сусідніх місцевостей України, дасть змогу розв'язати багато неясних питань, що стоять тепер перед нами,—про самий характер українського неоліту взагалі, неолітичних типів кераміки, кременної, кам'яної та кістяної індустрії з'окрема.

До пам'яток доби переходової між кам'яною та бронзовою (енеолітичної) і почасти до палеометалевої (мідяно-бронзової) доби треба віднести: 1) могили з кам'яними спорудженнями в насипах; 2) кам'яні спорудження та 3) залишки ливарні. Могили досліджено поблизу с. Кічкаса переважно на правому березі Дніпра й почасти на лівому. Всі ці могили відзначилися присутністю каміння в насипах. Тут провадили розкопи А. В. Добровольський, Б. І. Смолічев, С. С. Гамченко, В. А. Грінченко, Ф. М. Сап'ян. У насипах цих могил виявлено кам'яні спорудження на взір кол (кромлехи), кам'яних домовин (кісти) та складних переходів, викладених каміннями (лабіринти), що поєднували поховання. Щоб ясніше можна було уявити цей інтересний тип поховань, опишу для прикладу дві могили, що з них одну розкопав Б. І. Смолічев (мог. 5, група IV), а другу досліджували Е. К. Яковлев та П. А. Козар (мог. 6, гр. II).

Могила ч. 5 з гр. IV була на правому березі Дніпра за течією річки нижче від с. Кічкаса. Вона була заввишки 4 м. На глибині 2,2 м. (від поверхні насипу) виявлено кам'яне коло (кром-

лех) діам. 8 м.¹); до нього від заходу прилягало менше коло (діам. 3,25 м.). Окремо від цих кромлехів було ще одно менше кам'яне коло (діам. 1,5 м.), а посередині його великий пліскуватий камінь. У центрі великого кромлеху виявлено поховання, що знаходилось у чотирикутній могильній ямі. Кістяк лежав на спині, головою на схід. Ноги його раніше були поставлені колінами догори, але згодом під вагою землі впали, руки були простягнуті вдовж тулуба. Кістяк лежав на циновці, плетеній із соломи. Кістки почасти були пофарбовані на червоне. У меншому кромлеху було друге поховання. Тут від кістяка залишився один череп. В окремому малому колі жодних ознак поховання не виявлено (див. Збірн. т. I. Дніпроп. Іст.-Арх. музею, ст. Смолічева, ст. 197—199).

Друга могила з групи II (мог. б) містилася за $\frac{1}{2}$ км. на північний схід від головної кічкаської будівної контори. Вона мала довгастий насип заввишки $1\frac{1}{2}$ м. У центрі її виявлено кромлех, а в центрі кромлеху знайдено кам'яну кісту, складену з 7 гнейсових плит. У кісті знаходився корчений кістяк, орієнтований на південний схід; біля нього (в ногах) знайдено три кістяні намистини. Біля цієї кісти знаходилась менша кіста (з черепом дитини і шматочком червоної охри) і корчений кістяк без кісти. Глибше цього кромлеху з похованнями знайдено 6 каменів, поставлених сторч у коло, де знайдено горщик чорного кольору (Збірник Дн. І.-А. муз., т. I, ст. Добровольського, ст. 99—100). Могили з кромлехами та лабіринтами-викладеними камінням, дослідив біля с. Кічкаса С. С. Гамченко.

Ось цей наведений тип поховань висуває проблему вивчення мегалітичних споруджень на терені України, зв'язуючи їх із корченими похованнями у кістах і без них. Питання українських мегалітів також, як і поховань у кістах, у нас мало розроблене. Археологічна наука навіть деякий час вважала мегалітичні спорудження лише за пам'ятки західно-європейські і Східню Європу виключала з району поширення їх. Проте ще у 80-х рр. К. М. Мельник-Антонович виявила ряд наземних мегалітів на Херсонщині й Поділлі (див. Е. Н. Мельник-Мегалитические сооружения в Южной России, Тр. VI, А. з. Од. 1886). Тепер виявлення деяких видів мегалітичних споруджень у могильних насипах, так би мовити-підземних мегалітів, на терені Дніпрельстану знову гостро висувають потребу спеціальних студій над цими пам'ятками. Не менш важлива є знахідка кіст у кромлехах. Кісти, закопані просто в землі,

¹) Року 1903 Д. І. Яворницький розкопав могилу з корченими похованнями за 3 в. від дніпрового берегу проти порога Вільного (біля с. Михайлівки, тоді Катеринославської губ., Олександр. пов.). Одно поховання було оточене кромлехом, викладеним із каменів, поставлених сторч. Тр. XIII А. З., т. I, ст. 144—146. Москва, 1907.

відомі в Буковині, на Галицькому Поділлі, на Поділлі УСРР, зрідка зустрічаються вони і на Київщині (див. Е. Сіцінський—«Нариси з історії Поділля», ч. I, Вінниця 1927). Отже нове виявлення їх у кромлехах повинне відкрити нові горизонти щодо вивчення цих мало досліджених на території України пам'яток.

Надзвичайно інтересні також кам'яні спорудження енеолітичної доби, що їх виявлено у балці Сагайдачного (досліджували А. В. Добровольський та В. А. Гринченко), на о-ві Тавільжаному та на о-ві Хортиці (обоє спорудження досліджував П. І. Смолічев). Для характеристики цих пам'яток подано короткий опис кам'яного спорудження на о-ві Хортиці (із звіту та щоденнику розкопів П. І. Смолічева, надісланих до ВУАК'у). Збудовано його з уламків граніту, що їх викладено поземно один на один у декілька шарів на взір «петель». Ці «петлі» утворювали три камери, що мали однаковий ґрунт—попелястий з великою домішкою череп'я та кальцинованих тваринних кісток. Фрагменти посуду належать до грубо виробленого посуду, переважно оздобленого під вінцем пружком з пальцевим орнаментом, або нарізками або пружком без заглиблень. У двох камерах знайдено по одному впускному похованню (XVII—XVIII ст. і корчений на правому боці). Призначення цього інтересного спорудження, на думку керівника розкопів, є громадсько-сакральне, часів кінця неоліту або енеоліту.

Ці пам'ятки, ще дотепер були в нас невідомі, дають новий матеріал для висвітлення деяких питань, поєднаних із українським енеолітом і корченими похованнями. Щодо датування їх, то вони належать до переходнової до металу доби; це стверджує кераміка при них. Цікаво, що аналогічні фрагменти посуду знайдено в деяких могилах з корченими кістяками на терені Дніпрельстану (напр. могили 1 та 7 з групи II—Збірн. Дніпроп. муз., т. I. ст. 27; щод. П. І. Смолічева).

До доби палеометалевої (мідяно-бронзової) треба віднести ливарню на о-ві Тавільжаному, де П. І. Смолічев знайшов ливарські формочки. На жаль, детальніших відомостей про цю знахідку я не маю. Інтересно було б порівняти їх із комплексами аналогічних формочок, що їх раніше знайдено у с. Дерев'яному, Київськ. скр. (переховується у Київськ. Історичн. Шевченк. музеї) та у с. Н.-Олександрівці, Качкарівського району Херсонської округи (див. замітку А. В. Добровольського—«Ново-Олександрівська знахідка» «Літопис Музею 1927—28» вип. 9, Херсон 1929, ст. 29—32).

До скито-сарматської доби належать могили, розкопані біля с. Кічкаса. Тут розкопи провадили М. Я. Рудинський, А. В. Добровольський та П. І. Смолічев. Могильник займав площу понад 3 десятини і мав два типи могил—могили з наси-

пами, що в них було каміння, і могили без насипів, відзначені на поверхні землі битим камінням. Каміння у насипу мало форму чотирикутника; це було забезпечення, що захищало могильну яму. М. Я. Рудинський знаходив у деяких могилах цього могильника на купах каміння окремі каміння-менгіри, поставлені або в центрі або вздовж края купи (див. Збірн. Дніпроп. муз., т. I, ст. М. Я. Рудинського, стр. 50—51). Кістяки здебільшого були випростані. Проте П. І. Смолічев знайшов декілька поховань із корченими кістяками, що належали безперечно до скито-сарматської доби (*ibidem*, стр. 167). Виявлено, що багато могил зруйновано ще за давніх часів, підкопом збоку, не порушуючи кам'яну броню. Речі, знайдені в цих могилах, належать до пізнього скитського часу, певніше навіть до сарматського; це намистини шкляні, пастові, золоті, з золотих бляшок, тригранних бронзових пластиків (стрілок) без рурочок, уламків посуду, імпортного грецького та місцевого. В одній могилі А. В. Добровольський знайшов біля зруйнованого кістяка інтересну бронзову сокирку подібну до голови хижого птаха, досить реалістично виображеного (*ibidem*, 82—83). Такого самого характеру бронзову бляшку лише стилізовану на взір голови грифону, знайшли в Азії, і переховують у Британському музеї; описав її проф. Е. Н. Minns (див. його ст. «Small Bronzes from Northern Asia». *The Antiques Journal*, 1930, № 1, табл. II, 14). Інтересно, що в цьому могильнику знайдено декілька могил, які належать до ранішньої доби корчених. Напр., велика мог. ч. 35 містила в собі декілька поховань корчених енеолітичної доби. У насипах цих могил також були кам'яні купи.

Будова самих могил із кам'яними забезпеченнями, каміння менгіри, корчена постава деяких кістяків ніби наближає цей тип пізніх скитських поховань до типу енеолітичних поховань, що їх знайдено почасти і в самому могильнику. Все це мимоволі дуже спокушає зв'язати обидва народи, що залишили по собі ці могили, в один нарід, який довгий час перебував на цій території. Проте правдивість чи хибність такої гіпотези можна довести лише після детального вивчення обох типів кічкаських могил і ширших студій над пам'ятками двох зазначених діб. Отже тому можемо лише підкреслити надзвичайну наукову цінність здобутого тут матеріялу й побажати надалі простежити поширення цих пам'яток на території і Дніпрельстану і всієї України.

До пам'яток нашої ери треба віднести—цвинтар доби римських впливів, слов'янські землянки та окремі ганчарські горна. Цвинтар доби римських впливів (приблизно III ст. н. е.) із звичайними для цього часу похованнями, з трупопаленням та трупопокладенням, а також із характерними для них речами, виявлено в околицях с. Привільного (розкопи прова-

дили О. М. Міллер, П. А. Козар, В. А. Гринченко). Тут знайдено типовий для цієї культури посуд, бронзові фібули, намистини з карнеолу та шкла, кістяні привіски, гребінець тощо. Оригінальне тут глибоке залягання цих могил (понад 2 м. завглибшки). Поблизу виявлено сліди селища цього самого часу.

Тут треба відзначити цікаве становище цих пам'яток на дніпрових порогах, на великому торговому шляху. Оселя ця є одна з тих, поселень доби римських впливів, безпосередньо розкинутих на дніпровому березі, які безперечно повинні були бути досить численні, але яких досі не пощастило виявити.

Серед інтересних пам'яток треба відзначити землянки, що їх досліджено біля с. Кічкасу і на правому і на лівому березі Дніпра. За підрахунком А. В. Добровольського, загалом їх було—57. Їх досліджували А. В. Добровольський, П. І. Смолічев та С. С. Гамченко. Ці пам'ятки являють собою чотирикутні ями з залишками дерев'яних стовпів (піддержувати дах) по кутках. Іноді посередині житла був 5 стовп. Від даху не залишилося ніяких слідів. На думку П. І. Смолічева дах міг бути з очерету або хмизу і тому зник без сліду. В одному куті, переважно праворуч од входу, була піч. Долішня частина її являла собою прямокутник, а на ньому виліплена сама піч, очевидячки, півсферичної форми. Правда, констатовано декілька варіантів форми печі. В культурній верстві землянок знайдено побутові речі—фрагменти посуду, залізних ножів, пряслиць, намистин, уламків шкляних браслетів, кісток тваринних та риб'ячих. С. С. Гамченко знайшов в одній землянці монету XIV ст. і фрагменти великого амфорного посуду XIII—XIV ст. Отже ці речі, а також фрагменти орнаментованого і неорнаментованого посуду та уламків шкляних браслетів дозволяють датувати ці землянки часами княжої доби на Україні (XII—XIV ст.).

Ці пам'ятки відомі в археології. Їх залишки знайдено на багатьох слов'янських городищах різного часу. Відомі також декілька типів їх. Напр., В. В. Хвойка знаходив житла не лише простого типу, аналогічні кічкаським, але і складні, переділені всередині дерев'яною перегородкою, а деякі і з надбудовами, ніби надземний поверх, або з прибудованими сінцями. (В. Хвойка.—«Древніе обитатели средн. Придн.» К. 1913, ст. 51, 73—74, 85—88). М. О. Макаренко на городищі «Манастирищі», біля р. Ромен на Полтавщині, знайшов прості землянки з півсферичними печами, що почасти нагадують кічкаські (М. Макаренко «Городище Манастирище» Науков. збірн. істор. секц. ВУАН за р. 1924, т. XIX, к. 1925, ст. 9—14).

Проте виявлення цих землянок біля Кічкасу є вже дуже цінне. Зважаючи на число землянок, треба припустити, що тут була досить велика оселя (не городище) пізньої слов'янської доби, і була вона понад самим великим водним шляхом, «із

варяг в греки». Інтересно також, що оселя ця розкинулася на найнебезпечнішому місці цього шляху, біля порогів, де судна доводилося перетягати по землі. Надалі інтересно буде дослідити, чи не було аналогічних осель нижче за течією Дніпра на порогах.

Крім зазначених пам'яток матеріальної культури, на терені Дніпрельстану знайдено цікаві ганчарські горна. Їх знайшов на правому березі Дніпра на схилі балки Канцівки А. В. Гринченко; біля них він зібрав уламки посуду з таврами на денцях. На жаль, я не маю повніших відомостей про них. Треба сподіватися, що найближчого часу автор досліджує дані про ці пам'ятки, і тоді особливості їх, як і час, виявляться.

У справозданнях та інформаціях дослідників ми майже не зустрічаємо відомостей про пам'ятки пізніших часів (литовсько-польських, козацьких). Проте ці пам'ятки можуть бути на території Дніпрельстану. Отже треба побажати, щоби при дальших дослідженнях цього району на відшукування таких пам'яток звернули особливу увагу.

Як уже зазначено, матеріяли, що ними довелося мені оперувати, були далеко не повні. Проте вони дають змогу зробити деякі зауваження. Щодо методології досліджень, треба відзначити, що досліджування археологічних пам'яток одного характеру переведено різними методами. Очевидячки, тут позначилася неоднакова досвідченість і підготовка окремих дослідників. Напр., могили розкопували і методом повного знесення насипу і широкими циліндричними колодязями. Цього другого методу, за новішими вимогами методології досліджень, тепер уже не застосовують. Отже ж було б бажано, щоб перед тим як починати дослідження, попередньо методологічно опрацьовували способи досліджування для однакового наукового виявлення пам'яток. Будемо сподіватися, що вже набутий досвід членів науково-дослідчої Дніпрельстанівської експедиції дасть їм матеріял для такого обмірковання. Щодо загального характеру провадження розкопів, треба побажати, щоб у дальшій роботі експедиції брали участь геологи та петрографи.

Крім того, варто підкреслити, що деякі висновки та визначення занадто категоричні та не завжди точно описано речі у виданих матеріялах (Збірн. Дн. муз., т. I. Напр., той самий тип бронзових площиків у різних місцях описують без рурочок і з рурочками, неоднакові також відзначення частин посуду— «вінчик», «горлишко» тощо). Треба також було б обережніше визначати антропологічний матеріял. Не можна, знайшовши тільки потрошений череп та потрухлі кістки, точно і категорично визначати вік покійників.

Можна було б зробити ще чимало зауважень і, очевидячки, їх робитимуть дослідники; крім того, і самі наукові робітники

експедиції будуть доповнювати та поглиблювати різні питання, поєднані з археологічними дослідіми цієї території. Це явище звичайне для робіт ширшого значення і масштабу, до яких належать зазначені досліді.

Якщо згадати стан археологічних досліджень на терені Дніпрельстану перед тим, як почато теперішні роботи науково-дослідчої експедиції, то ці давні дослідження можна схарактеризувати, як перші спроби вивчення археологічного (минулого цієї території), що давали можливість виявити тут багаті археологічні матеріали.

На цій території та по сусідству з нею, десь від другої половини 80 р.р. провадили розкопи—проф. Д. І. Яворницький, К. М. Мельник-Антонович, Я. П. Новицький та інші. Ці дослідники виявили та почали досліджувати й деякі пам'ятки, що їх тепер, маючи ширші можливості, пощастило вивчати. Напр., розкопи Д. І. Яворницького в кол. Ново-Московському пов. дали матеріали з неоліту, доби корчених поховань тощо; далі варто відзначити розкопи К. М. Мельник-Антонович (р. 1888) великої неолітичної стації, що її виявила авторка розкопів в урочищі Стрільча Скеля біля с. Волоського, тодішн. Катеринославського повіту (тут виявлено одну з визначних майстерень кам'яної доби на Україні, з керамічними, кам'яними, кременіними та кістяними виробами (див. Катал. колекц. вист. Поля 1893, ст. 13, Катал. Екат. обл. музея им. Поля, Екатер. 1910, ст. 7). На о-ві Хортиці переводили досліді Беренштам і Я. П. Новицький. Я. П. Новицький досліджував неолітичну стацію, розкопував могили з корченими похованнями, а також могилу біля с. Кічкаса з могильника, що його досліджено тепер. У Дніпропетровському Істор.-Археол. музеї переховуються випадкові знахідки з Хортиці (кераміка, кременні знаряддя), з околиць с. Вольського, порога Ненаситецького, с. Вовниги, с. Огрені) ливарські формочки й інші речі бронзової доби) та інших місць, звідки речі надходили до музею. Але систематичну та широку роботу на території Дніпрельстану почала лише тепер науково—дослідча експедиція.

Уже з цього стислого та неовного огляду наслідків трирічної роботи наук.-досл. експедиції на території Дніпрельстану ясно наукове значення нововиявлених археологічних пам'яток. Отже маючи на увазі, що перед н.-д. експедицією ще стоїть важливе завдання виявити та дослідити пам'ятки на площі принаймні 50 кілометрів, яка незабаром повинна зникнути під дніпровими водами, треба забезпечити роботу експедиції коштами. Лише маючи відповідні суми, можна буде врятувати для науки цінні археологічні пам'ятки, що незабаром не будуть уже приступні для лопати археолога.